

Beteckning: _____

Institutionen för Pedagogik, didaktik och psykologi

Livsfrågor och nyttig kunskap
-att lära om och av religion utifrån
etik och moral i undervisningen

Carina Larsson
December 2007

Examensarbete 15 hp
Didaktik

Lärarprogrammet
Examinator: Christina Gustafsson
Handledare: Ingrid Nordqvist

Larsson, Carina (2007): *Livsfrågor och nyttig kunskap – att lära om och av religion utifrån etik och moral i undervisningen*. Examensarbete i didaktik. Lärarprogrammet. Institutionen för pedagogik, didaktik och psykologi. Högskolan i Gävle. 2007.

Sammanfattning

I dagens mångkulturella samhälle krävs en bredare kunskap om olika religioner och livsåskådningar för att människor ska få en ökad förståelse för varandra. Inom skolans religionsundervisning finns möjlighet att förmedla en nyttig kunskap till eleverna att ta med sig ut i livet. Genom att utgå från etik och moral i undervisningen och att fokusera mer på likheterna än skillnaderna mellan olika traditioner kan det bidra till att en större förståelse människor emellan uppnås.

I det här arbetet har syftet varit att undersöka ett läromedel i religionskunskap med avseende på hur momentet etik och moral kan hämta delar från de olika världsreligionerna att använda i undervisningen.

Metoden som använts är en innehållsanalys av både kvantitativ och kvalitativ art. En sammanställning av hur ord som mening, etik, moral, handling och regler förekommer i läromedlet har gjorts. Fokus har legat på en tolkning av i vilket sammanhang dessa ord har förekommit. Den tolkande delen i metoden är av hermeneutiskt slag.

Undersökningen har skett utifrån vad gymnasiets kursplan i religionskunskap uttrycker om momentet samt vad läroplanen nämner om ett etiskt förhållningssätt. För att uppnå syftet har en innehållsanalys av ett läromedel gjorts och därmed en analys av hur de olika världsreligionerna presenterar begrepp som etik/moral och livsfrågor. Detta har resulterat i en sammanställning av vilka delar från de olika religionerna som kan bidra till religionsundervisningen med utgångspunkt i etik och moral.

Resultatet som har framkommit i studien är att det analyserade läromedlet presenterar etik/moral och livsfrågor utifrån både religiösa och icke-religiösa perspektiv. Utifrån världsreligionerna kunde delar upptäckas som kan vara relevant stoff att använda inom momentet etik/moral och livsfrågor som överensstämmer med den värdegrund som, enligt läroplanen, den svenska skolan vilar på.

Slutsatsen av denna studie är att det är går att identifiera och använda delar från olika religioner och traditioner inom momentet etik och moral i undervisningen som vilar på en gemensam värdegrund oavsett om elever tillhör en religion eller inte.

Nyckelord: *didaktik, etik, livsfrågor, moral, religion, undervisning.*

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
Syfte och frågeställning.....	2
Metod	2
Centrala begrepp	4
2. Bakgrund	6
Etik och moral i läroplanen	6
Kristen tradition och västerländsk humanism	7
Religionsämnet i dagens skola	8
Religionsämnets förändring	9
Lärares roll i religionsundervisningen.....	10
Tidigare forskning	11
Sammanfattning	13
3. Resultat.....	15
Momentet etik/moral och livsfrågor i Bok-och-webb.....	15
Vad är meningen med livet?.....	15
Hur ska man veta vad som är rätt?	16
Förekomsten av centrala ord	18
Analys.....	19
Kristendomen	19
Islam	20
Hinduism	21
Buddhism	22
Sammanfattning	23
4. Diskussion	24
5. Referenser.....	27

1. Inledning

Inom religionsundervisningen och kursplanen för religionskunskap A på gymnasiet nämns bland annat momentet etik/moral och livsfrågor.

I Sverige har länge den tradition som förvaltas av kristen tradition och västerländsk humanism styrt tolkningen av värdegrunden. I ett mer mångkulturellt samhälle kan samma medvetenhet om vikten av en gemensam värdegrund också skapas utifrån andra religioner och livsåskådningar.¹

I och med att vårt samhälle blivit mer mångkulturellt och därmed också mångreligiöst finns ett större behov av en gemensam värdegrund. Jag menar att ungdomars behov av livsfrågor samt deras förhållningssätt till etik och moral ska vila på en gemensam värdegrund oberoende av om de tillhör en religion eller inte. Enligt min erfarenhet, både som förälder och lärare anser jag att det finns ett starkt behov av tydliga mönster samt en nyfikenhet angående livsfrågor bland ungdomar. Här kan skolans religionsundervisning bidra med kunskap och förståelse för mångfalden av kulturer i samhället. Då jag anser att det här är betydelsefulla delar inom religionsundervisningen vill jag undersöka vilka delar inom de olika världsreligionerna som kan användas inom etik- och moralundervisningen. Vad kan vi lära *av/från* en annan religion istället för bara lära *om* den? Kanske ska vi fokusera mer på likheterna mellan religionerna istället för att se skillnaderna. För att i en mångkulturell skola kunna tillgodose ungdomars behov av att skaffa sig en uppfattning om etik/moral och livsfrågor behövs kunskap om hur momentet uttrycks i undervisningen. Är det tillräckligt att utgå från det stoff som presenteras i läromedlets kapitel om etik/moral och livsfrågor? I många läroböcker framställs momentet etik/moral och livsfrågor på, i bästa fall, ett sätt som speglar vårt samhälle men att elever med annan kulturell tradition kan ha svårt att relatera budskapet till sig själva. Därför anser jag att det är nödvändigt att i religionsundervisningen försöka komplettera med att hänvisa till hur exempelvis existentiella frågor kommer till uttryck inom alla religioner. Lärare i religionskunskap står inför en svår men intressant uppgift då det gäller att hjälpa elever till att förstå både sig själva och andra när det gäller värderingar och etiska förhållningssätt som kan bidra med nyttig kunskap till alla oavsett religionsbakgrund.

¹ Kursen Religionskunskap, under rubriken "Ämnets karaktär och uppbyggnad" s. 2.

Syfte och frågeställning

Syftet med denna studie är att undersöka ett läromedel i religionskunskap med avseende på hur momentet etik och moral kan hämta delar från de olika världsreligionernas ideér och föreställningar. Undersökningen sker utifrån vad gymnasiets kursplan i religionskunskap uttrycker om momentet samt vad som nämns i läroplanen (*Lpf94*) om etiska förhållningssätt. Mina frågeställningar är följande:

1. Vad uttrycker gymnasiets kursplan i religionskunskap angående momentet etik/moral och livsfrågor?
2. Hur presenteras momentet etik/moral och livsfrågor i ett läromedel?
3. Vilka delar i de olika världsreligionerna kan användas inom etik/moral och livsfrågeundervisningen i skolan?

Metod

En läromedelsanalys av etik/moral och livsfrågor i gymnasieskolans religionsundervisning har utförts. Den metod som ligger till grund för denna undersökning är en innehållsanalys som har inslag av både kvantitativ och kvalitativ art. Enligt Bryman (2002) är en innehållsanalys ett sätt att analysera dokument och texter på ett systematiskt sätt med syfte att kvantifiera innehållet utifrån i förväg bestämda kategorier, det vill säga en inriktning på att få en bild av innehållet i det ämne som är av intresse.

Vidare är det av intresse att koda texten som analyseras i form av termer och teman för att kategorisera de företeelser som är intressanta för undersökningen. I det här fallet har det endast inneburit en kvantitativ sammanställning av hur ord som etik, moral och handling framställs i texterna för de olika världsreligionerna. Begreppet innehållsanalys förklaras enligt Bergström & Boréus (2005) som ett sätt att skapa en större överblick över ett material som ger ett underlag för att hitta mönster i en text. Med detta menar författarna att innehållsanalysen kan vara inriktad på en "innehållsaspekt" vilket betyder möjlighet till att räkna förekomsten av vissa metaforer eller uttryck för bestämda ideér. Då det gäller det kvalitativa inslaget i en innehållsanalys av det här slaget avses att det som framkommer ur innehållsanalysen tolkas av vad som anses vara ett användbart material inom, i det här fallet, etik- och moralundervisningen.

Enligt Bryman (2002) förekommer i innehållsanalysen både starka och svaga sidor, de starka sidorna beskrivs som att det är en öppen forskningsmetod, vilket betyder att det är lätt att beskriva hur man gått till väga samt att det är en objektiv analysmetod.

Denna metod kan vara användbar när man undersöker förändringar över tid. Vidare anser Bryman att en stark sida är att det som studeras blir inte påverkat av en forskares närvaro, vilket brukar benämnas icke-reaktiv. Den kan också ge information om grupper som annars kan vara svåra att få direkt kontakt med.

Med svaga sidor anser Bryman (2002) att analysen bara kan vara så bra som de dokument den bygger på, det vill säga är dokumenten äkta? Eller är detta dokument representativt för andra relevanta dokument? Ytterligare en svaghet kan vara att ett litet mått av tolkning ingår alltid på grund av att man har en viss förförståelse om ämnet i det material som undersöks.

I den tolkande delen av min analys förhåller jag mig till den hermeneutiska teorin. Enligt Bergström och Boréus (2005) handlar hermeneutik om att tolkningen sker utifrån texten som helhet för att sedan utgå från delarna till helheten. Exempelvis kan innebörden av ett ord eller en term i en text behöva tolkas utifrån ett större sammanhang, det vill säga textens helhet för att få ett tillfredställande resultat. Detta brukar även benämnas som den hermeneutiska spiralen. Bryman (2002) anser att en central tanke inom hermeneutik är att en forskares uppgift vid analys av en text är att försöka få fram dess mening utifrån det perspektiv som textens författare haft.

Enligt Sjöström (1994) innebär hermeneutik att söka ett budskap i till exempel en text, en mänsklig utsaga eller en handling. Ett mål för den hermeneutiska forskningen är att företeelser ska förstås var för sig som helheter och även i relation till vad som är känt runt omkring dem. Denna kunskap ger möjlighet att förstå och förhålla sig till företeelser i dess sammanhang. Sjöström anser att då en utsaga ska tolkas är det nödvändigt att undersöka i vilket sammanhang den förekommer. Hur förhåller sig kvantitativa och kvalitativa studier sig till hermeneutik? Det beror på vad målet med forskningen är, menar Sjöström som ger ett exempel på detta, genom att beskriva en persons kvantitativa data såsom ålder, längd och vikt samt kvalitativa egenskaper så som personlighet och utseende.

Om målet för min forskning är att söka något generellt förhållande för en viss grupp människor, söker jag sedan kategorisera egenskaperna, kanske göra någon form av skala och jämföra personen med andra. Om målet däremot är att förstå just denna människas handlande söker jag i stället se helheten av dessa data och egenskaper och

samspelet mellan dem i ljuset av alla kända förhållanden i det sammanhang där personen och handlingen ingår. (Sjöström 1994, s.77)

I den här undersökningen har jag valt att utgå från de kapitel som handlar om etik/moral och livsfrågor i läromedlet, *Bok-och-webb Religionskunskap A*. Läromedlet valdes för att jag kommit i kontakt med det då det används på en gymnasieskola i mitt närområde. Jag har för avsikt att göra en analys av detta läromedel för att ha möjlighet att undersöka hur detta moment presenteras samt att granska vad som nämns i kursplanen för religionskunskap på gymnasiet om detta. Jag kommer därför i min läromedelsanalys, förutom avsnitten om etik/moral och livsfrågor att studera hur de olika världsreligionerna, kristendomen, buddhismen, hinduismen och islam presenterar etik/moral och livsfrågor. Detta för att kunna upptäcka delar som kan vara användbara inom etik- och moralundervisningen i skolan. Jag har valt att inte ta med judendomen då jag anser att den ligger nära kristendomen och att det därmed kan bli ett alltför lika resultat. Nämnas ska att det webbmaterial som tillhör detta läromedel inte kommer att analyseras då det skulle bli för stort och tidskrävande för denna studie.

I det aktuella läromedlet finns två kapitel som innehåller etik/moral- och livsfrågor. Det ena har rubriken *Vad är meningen med livet?* och presenteras inledningsvis i läromedlet. Kapitlet omfattar tolv sidor. Det andra kapitlet har rubriken *Hur ska man veta vad som är rätt?* och presenteras bland de tre sista i läromedlet och omfattar fem sidor. I dessa två kapitel har jag funnit ord som jag sedan använt för att undersöka antalet förekomster av i de texter som presenterar de olika världsreligionerna. Därefter har en tolkning av i vilket sammanhang dessa ord förekommer gjorts.

Centrala begrepp

Tre centrala begrepp för denna studie är *livsfrågor* samt *etik* och *moral* vilka förklaras nedan.

Livsfrågor:

Hartman (2000) förklarar detta begrepp med att livsfrågor gäller grundläggande villkor för en människas liv. Dessa är uttryck för ett behov av att reflektera över upplevelser i världen kopplade till den egna personen och livet i övrigt.

Etik och moral:

Etik och moral nämns ofta tillsammans och jag vill här ge en förklaring till vad som skiljer dessa begrepp åt. Enligt Henrikssen&Vetlesen (2001) ges följande beskrivning på dessa begrepp:

Etiska problem är när vi försöker komma fram till varför det är rätt att handla på ett bestämt sätt, det vill säga vad är rätt/fel? Vad är gott/ont?

Moraliska problem har med praktik att göra, det vill säga vår kunskap om vad som är rätt eller fel. Exempelvis kan ett moraliskt problem vara när vi vet vad som är rätt, men ändå inte handlar efter det.

2. Bakgrund

I detta avsnitt kommer religionsämnets förändring och roll i skolan att behandlas utifrån vad *Lpf94* och gymnasiet kursplan för religionskunskap uttrycker, samt en presentation av tidigare forskning kring läromedel och ungdomars livsfrågor att göras.

Etik och moral i läroplanen

I den läroplan som är aktuell idag för gymnasiet, 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna (*Lpf94*), kan följande läsas:

Skolans värdegrund och uppgifter:

Skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de värden som vårt samhälle vilar på. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla. I överenskommelse med den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande (*Lpf94*, s. 3).

Utifrån detta citat kan slutsatsen dras att skolans uppgift är att fostra eleverna till ansvarstagande människor utifrån den värdegrund som grundas på kristen tradition och västerländsk humanism i vårt samhälle. Begrepp som kristen tradition och västerländsk humanism är något som kan vara svåra att definiera. På samma sätt gäller den etik och moral som skall förmedlas i våra skolor, på vilken grund vilar den? Vad menas egentligen med begrepp som "kristen tradition och västerländsk humanism" och hur kan de tolkas och sammankopplas med det som förmedlas i undervisningen?

Under rubriken, "Normer och värden" och "Mål att sträva mot" i *Lpf94* kan man bland annat läsa följande:

Skolan skall sträva mot att varje elev:

vidareutvecklar sin förmåga att göra medvetna etiska ställningstaganden grundade på kunskaper och personliga erfarenheter.

Respekterar andra människors egenvärde och integritet

Förstår och respekterar andra folk och kulturer (*Lpf94*, s. 12).

Då vi lever i ett mångkulturellt samhälle med olika religioner och livsåskådningar kan det därför vara av vikt att försöka få med etik/moral och värderingsfrågor inom varje del av religionsämnet. Detta för att elever ska få utveckla sin förmåga att upptäcka olika etiska förhållningssätt som kan baseras på en gemensam värdegrund och inte är beroende av vilken religion eller tradition de tillhör.

Kristen tradition och västerländsk humanism

Skillnaden mellan den nu gällande läroplanen och de tidigare är det sätt som värdegrunden ska tolkas och integreras i de olika ämnena i skolan. Vad menas då med värdegrund, syftar den på den etik och moral som ska förvaltas i skolan genom ”kristen tradition och västerländsk humanism”? Vad innebär då dessa begrepp?

I boken *Om det som djupast angår* (2005), skriver Carl-Johan Kleberg i sin essä, ”Humanistisk livssyn”, att det i modern tid finns tre användningar av humanism:

Benämningen på en livsåskådning

Term för en historisk epok, renässanshumanism 1300-1500-tal.

Ett bildningsideal, som framhäver den enskilda människans förmåga att utbilda sig till en harmonisk och kulturskapande personlighet. (Kleberg, 2005 s.81).

Det moderna humanismprojektet har inneburit ett ifrågasättande av religionen som samhälls- och värdegrund. Genom vetenskapens framsteg, ville människan frigöra sig och bryta sig loss, menar Kleberg (2005). Sigurdsson (2002) drar paralleller mellan dessa begrepp och de värderingar som presenteras i Förenta Nationernas deklaration om mänskliga rättigheter. Sigurdsson anser vidare att det kanske skulle behövas en distinktion mellan en human etik och en humanistisk etik. Med detta menas att det förstnämnda skulle värna om människovärdet och det sistnämnda om människans utgångspunkt då det gäller etisk reflektion. Enligt kristen tradition är det lika problematiskt att förklara detta när det finns många olika kristna traditioner i vårt land. Den demokrati som framhävs i läroplanerna som värdegrund i samhället domineras inte självklart av den lutherska traditionen om man ska identifiera begreppet ”kristen tradition”.

Sigurdsson (2002) anser att frikyrkliga och andra folkrörelsers traditioner också har haft betydelse för demokratins framväxt och att dessa traditioner måste tolkas inte bara som historiska utan också som i vår tid verksamma traditioner.

Med andra ord:

De grundläggande demokratiska värden som läroplanen vill kommunicera kan gestaltas på flera olika sätt av traditioner. Denna mångfaldiga gestaltning behöver inte uppfattas som ett problem, utan kan även uppfattas som en tillgång, kanske till och med som en nödvändighet i ett mångkulturellt samhälle om de demokratiska värdena skall bli social verklighet och inte blott vackra ideal (Sigurdsson 2002 s.114).

Religionsämnet i dagens skola

I religionsundervisningen ingår många olika moment som framgår av kursplanen. Mål som elever ska ha uppnått efter avslutad kurs A på gymnasiet är följande:

Kunna beskriva och förstå hur religion och livsåskådning tar sig uttryck i människors sätt att tänka och handla.

Känna till kristendomens och några andra världsreligioners och livsåskådningars grundläggande uttrycksformer, tro och idéer.

Kunna relatera religioners och andra livsåskådningars uttrycksformer, tro och idéer till problemsituationer i vardags och yrkesliv.

Kunna samtala om problemsituationer i vardagen och yrkeslivet utifrån en given etisk och moralisk utgångspunkt.

Kunna identifiera och ta ställning till sådant som befrämjar eller som strider mot grundläggande värden i samhället.

Kunna reflektera över andra människors olika sätt att tänka om liv, tro och etik.

Förstå vad den egna värderingen betyder för självuppfattningen och för hur man uppfattar människor i sin omgivning.²

Då den här undersökningen baseras på en läromedelsanalys kommer följande avsnitt att behandla några olika aspekter från några författare som har skrivit dels om vilken kunskap som ska förmedlas i skolan och dels om analyser som gjorts av läroböckers budskap.

Svingby (1985) nämner begreppet ”nyttig kunskap”. Enligt Svingby innebär det till exempel kunskap som är helt praktiskt användbar. Andra nyttiga kunskaper kan innebära att lära sig samarbeta, tänka självständigt och logiskt.

² RE1201- Religionskunskap A. www.skolverket.se

Att leva är så mycket mer än att klara praktiska uppgifter eller att klara skolarbetet. Det behövs kunskaper för att man ska förstå sig själv och sin omvärld och för att i någon mån kunna kontrollera sitt liv. Om de kunskaper skolan ger kan bli värdefulla på detta sätt, beror på i vad mån de berikar elevernas världsbild och berör dem. (Svingby, 1985 s.177)

Utöver dessa finns också kunskaper som har ett "värde i sig" som hon uttrycker det. Det vill säga kunskaper som förvärvs utan att vara ett utbyte av något annat som exempelvis betyg eller liknande. Med andra ord kan vissa kunskaper vara "indirekt nyttiga", vilka bidrar till utveckling och fördjupning och stimulans av tankar och känslor. För att uppnå detta krävs förutom faktakunskaper även att elever kommer till insikt om exempelvis sina egna värderingar kring moral- och livsfrågor.

Religionsämnets förändring

Religionsundervisningen i Sverige hette tidigare kristendomsundervisning och var en så kallad konfessionell undervisning. Det innebär att utifrån den kristna religionen var undervisningen till för att fostra och lära eleverna till att bli bra människor.

Under de första 75 åren efter 1882 års skolstadga var folkskolan präglad av kristendomen. Efter att samhället förändrades och olika folkrörelser kritiserade det kyrkliga inflytandet så förändrades även skolplanerna, och skolans sekularisering³ börjar. Hartman (2000) nämner de planeringsramar som fanns för de olika styrdokumentens religionsundervisning 1878-1980. Han skriver vidare om vad han uppfattar som vändpunkter då det gäller religionsämnets förändringsprocess:

- Några årtionden före 1883 avvecklas successivt hemmets undervisningsplikt och ersätts istället av lärare och skolan.
- 1919 försvinner Luthers lilla katekes åtminstone på papperet. Den konfessionella undervisningen som var bunden till svenska kyrkan försvann.
- 1962 framförs objektivitet i undervisningen, det vill säga det blev en saklig undervisning om religionen.
- 1969 går undervisningen från en stoffcentrerad till en undervisning med mer elevinflytande. Livsfrågor får en större roll i skolan. 1990 talets skolreformer och övergång från regelstyrning till målstyrning.

³ Sekularisering, processer som innebär att religionen förlorar i betydelse i ett samhälle och i medborgarnas medvetande. (www.NE.se, 2007-10-27)

I texten ovan nämns inte Lgr80 (1980 års läroplan) men det som utmärker denna är enligt Hartman (2000) att livsfrågeprofilen är förstärkt inom ämnet och att det integreras inom OÄ/SO i skolan. Religionsämnet har alltså under många år varit ett huvudämne i skolan. De ovan nämnda förändringar verkar bero på att livsfrågor blivit viktigare för den enskilde individen. För att knyta an till Lgr80, menar Hartman att den markerar en övergång från de tidigare läroplanerna. Från att religion och livsåskådning varit sociala och kulturella fenomen till att istället betonas som en funktion för den enskilde. Med andra ord sattes elevers livsfrågor som utgångspunkt i undervisningen från och med Lgr80, vilket också är fallet i dagens läroplan.

Lärarens roll i religionsundervisningen

Lärarens uppgift är att hjälpa elever till en fördjupad förståelse och respekt för andra människor. ”Skolan skall främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse”(Lpf94). Furenhed (2000) talar om att religionsundervisningen bör skapa en förståelse ”inifrån”, vilket speglar betydelsen av existentiella frågor för människor. Furenhed anser vidare att det är viktigt att en lärare inte överför sin egen förståelse till eleverna. I dagens läroplan och i religionsämnet är livsfrågeprofilen förstärkt jämfört med tidigare läroplaner och undervisningen har en mer elevinflytande karaktär. När det gäller livstolkning och värderingar är det bra om eleverna får tillfälle att reflektera och samtala om dessa frågor utifrån sina egna erfarenheter. Furenhed nämner några faktorer som kan ligga till grund för lärarens roll i undervisningen.

Enligt Furenhed (2000) måste eleverna respekteras som meningssökande människor och ges tillfälle att bearbeta existentiella frågor. I de tidigare läroplanerna har det inte alltid varit fallet i skolan och konsekvenserna av det har lett till bekymmer för två kategorier av elever. Dels de elever som inte har någon utanför skolan att samtala om dessa frågor med samt de som har en annan kulturell bakgrund och som behöver hjälp med att förstå vårt samhälles värderingar. Eleverna måste respekteras som sociala eller kulturella individer. Det grundläggande ansvaret för elevens religiösa fostran ligger dock på hemmen, därför måste de delar i undervisningen som berör värderingsfrågor i skolan ske i samförstånd dem emellan. En viktig uppgift i religionsundervisningen är att bidra till att elever från andra traditioner ges ett så kallat ”brobygge” med fästen i både det ”gamla” och det ”nya” (Furenhed 2000, s.139).

För att återknyta till det inledande citatet "...främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse", där två innebörder anges för begreppet förståelse. Furenhed (2000) tolkar dem som att "förståelse för andra människor" handlar om en intellektuell förståelse, samt att "förmåga till inlevelse" handlar om empatiskt förståelse. Relationen mellan dessa visar att de kan uppfattas på olika sätt. Vidare kan man utifrån dessa dra paralleller till att lära om religion och att lära av/från religion. Där lära om innebär att skaffa sig faktakunskaper och att lära av/från innebär att ens tankar och värderingar utmanas i mötet med andra religioner.

Tidigare forskning

Med anknytning till min egen studie refererar jag här till författaren Kjell Härenstam (2000) som har gjort två läroboksgranskningar kring två olika religioner. I den ena boken *Kan du höra vindhästen* undersöker han upp hur tibetansk buddhism presenteras i läromedlen. I sin undersökning presenterar han en introduktion till tibetansk buddhism och ger också bilder av denna religion utifrån olika perspektiv: historiskt, västerländskt och även svenskt perspektiv. I sin läroboksanalys undersöker Härenstam olika läromedel under en viss tid, från läromedel utgivna från 1960-talet fram till senare hälften av 1990-talet. De frågor som behandlas är: Läroboken som uttryck för "någons kunskap".

Lärobok och kunskapssyn.

Lära om och/eller lära av.

Vidare har Härenstam (2000) kommit fram till en intressant reflektion med hänvisning till den sista frågeställningen, att lära av/från delar av en tradition istället för bara om en tradition kan medverka till utveckling i den egna livsåskådningen. Att det inom religionsämnet kan ges möjlighet att förmedla någon sorts livsvisdom oavsett om det handlar om kristen tradition, västerländsk humanism eller icke-kristna religioner. Frågor som Härenstam ställer är om en personlig livshållning kan formas utifrån kontakt med det mänskliga kulturarvet, det vill säga det som det icke-kristna världsreligionerna står för? Detta kan sammankopplas med vad som uttrycks i gymnasiets kursplan för religionskunskap, "utvecklar sina insikter i kristendomens och andra världsreligioner och livsåskådningars huvudtankar, värderingar, traditioner, uttrycksformer och urkunder".

Av samma författare finns en läroboksgranskning och avhandling om islam, *Skolboks-islam* (1993). Denna avhandling handlar om islam och hur denna religion presenteras i skolans undervisning. De läromedel som har analyserats är publicerade före 1980 års läroplan för grundskolan. Avhandlingen redogör för hur islam presenteras i läromedlen och hur läroplanerna såg ut under den tiden.

De frågor som behandlas är till exempel:

Vad har vi för uppfattning om islam?

Vilken bild ger skolans läroböcker om islam?

Härenstam (1993) har använt sig av läromedel som används eller har använts i den svenska skolan. Undersökningen baseras på redovisning och tolkning av de utvalda böckernas framställning av islam. Inriktningen är av kvalitativ art, det vill säga är riktat mot innehåll och mening ur olika perspektiv. Författaren motiverar sitt val av en kvalitativ metod med att hänvisa till forskare som exempelvis Fetterman och Twouruschka⁴ som båda anser att den kvantitativa metoden endast har en hjälpfunktion till kvalitativa analyser. Med hänvisning till detta anser författaren att han inte är intresserad, i en kvantitativ mening, av hur ofta/mycket islam behandlas utan i en mer kvalitativ mening, hur islam framställs.

Den vetenskapliga teori som ligger bakom den innehållsanalys som Härenstam (1993) redogör för i *Skolboks-islam* är en hänvisning till en forskare vid namn Gerard Fischer, som anser att en läromedelsanalys av detta slag är övervägande av kvalitativ art. En text kan i hög grad belysa fenomenet som undersöks men att förekomsten av termer relaterade till det som undersöks är ganska sällsynta. Å andra sidan finns det texter där motsatsen kan upptäckas. Det vill säga där termer relaterade till ett fenomen ofta förekommer men som inte belyser själva ämnet i sin helhet. Detta betyder, enligt Fischer, att en rent kvantitativ analys kan ge en fel bild av innehållet i en text.

Högstadieläraren Eriksson (1999) har i sin avhandling *På spaning efter livets mening. Om livsfrågor och livsåskådning hos äldre grundskoleelever i en undervisningsmiljö som befrämjar kunskapande* undersökt ungdomars inställning till livsfrågor och skolans religionsundervisning.

Syftet med föreliggande studie är (1) att kartlägga vilka föreställningar som 15-16-åringar har om centrala livsfrågor, (2) att undersöka hur ungdomars centrala livsfrågor kan sättas in i ett sammanhang med en ungdomskultur under utveckling och (3) att utveckla en undervisning utformad så att ungdomar skall stimuleras till att reflektera kring livsfrågor (Eriksson 1999, s. 57).

Han vill komma åt vad elevernas verkliga åsikter är angående livsfrågor och till detta krävs mycket tid. Han har valt att undersöka sin egen klass i religionsundervisningen med olika

⁴ Detta är två författare som använt sig av kvalitativa metoder i sin forskning. David M. Fetterman "Qualitative Approaches to evaluation in Education" Udo Twouruschka "Analyse der evangelischen Religionsbücher"

moment under ett läsår. Eriksson menar att skrivande avslöjar mycket och han har använt sig av en uppsats som eleverna fått skriva i slutet av läsåret (1993/94). Eriksson påstår att fri skrivning ger ett bättre resultat då eleverna får möjlighet att uttrycka sig genom en inre dialog utan någon utomstående som kan störa som kan hända vid exempelvis en intervju.

Genom att flitigt ha umgått med sina elever anser Eriksson (1999) att han har ”kommit innanför skinnet” på eleverna angående deras funderingar om existentiella frågor. Eriksson har använt sig av sin egen religionsundervisning som föregått den skriftliga uppsats som avhandlingen bygger på, t.ex. kreativitetsövningar, livsfrågehäfte, reflektionshäfte, studiebesök, filmvisning etc. Undersökningens resultat visar att ungdomar har många funderingar då det gäller livsfrågor som bland annat berör, framtid, samhälle, medmänsklighet, religion, Gud och en trygghet i stort.

Arbetsättet i religionskunskap är en viktig förutsättning för elevers utveckling kring centrala livsvärden. Det krävs mer än bara ett kunskapsförmedlande, detta för att eleverna ska känna sig motiverade. Eriksson (1999) menar att genom att elever får mer inflytande och att undervisningens utgångspunkt blir elevernas behov, erfarenheter och tänkande, bidrar det till ett ökat intresse och kunskap i ämnet.

Sammanfattning

En intressant reflektion som framkommit i det här avsnittet är att genom att lära *av/från* en religion istället för att endast lära *om* en religion kan bidra till att elever utvecklas i den egna livsåskådningen. Som Härenstam (2000) nämner att inom religionsämnet kan ges möjlighet till att förmedla en så kallad livsvisdom oavsett tradition eller religion. Detta kan kopplas samman till det som nämns i gymnasiets kursplan för religionskunskap, ”relatera till uttrycksformer från religioner och livsåskådningar till vardagslivet”.

Härenstam (1993) redogör i sin avhandling för fördelen med en kvalitativ metod i en innehållsanalys. Härenstam anser att det inte är av intresse utifrån en kvantitativ mening av hur ofta/mycket islam behandlas utan i en mer kvalitativ mening, hur islam framställs.

Eriksson (1999) beskriver också att arbetsättet i religionskunskap är en viktig förutsättning för elevers utveckling kring centrala värden. Det krävs mer än bara kunskapsförmedlande och genom att elever får mer inflytande och undervisningens utgångspunkt blir elevernas behov bidrar det till ökat intresse och kunskap.

Denna ovanstående sammanfattning relaterar jag till min egen undersökning och de ord som analyserats i läromedlet. Det måste till en kvalitativ tolkningsaspekt av de funna orden i texten för att de ska komma till sin rätt i sammanhanget. Därefter går det att göra ett urval av relevanta delar inom de olika religionerna som kan användas som utgångspunkt inom etik-och moralundervisningen som överensstämmer med läroplanen och kursplanen för det aktuella ämnet.

3. Resultat

Detta resultatavsnitt inleds med en sammanfattning av de två kapitel i läromedlet, *Bok-och-webb Religionskunskap A*, som behandlar livsfrågor och etik/moral. Kapitlens namn finns nedan som rubriker och är skrivna med kursiv stil. Utifrån de nedanstående kapitlen har ord valts ut som förknippas med detta tema, etik/moral och livsfrågor. Förekomsten av dessa ord redovisas i en tabell. Nästa steg är att analysera i vilket sammanhang de förekommer inom de olika världsreligionerna och därav dra slutsatser om vad som kan vara relevant att använda i undervisningen av etik och moral.

Momentet etik/moral och livsfrågor i Bok-och-webb

Följande avsnitt är en sammanfattning av de två kapitel i läromedlet *Bok-och-webb* som handlar om etik/moral och livsfrågor.

Vad är meningen med livet?

Det här är det första kapitlet som handlar om livsfrågor. Kapitlet börjar med ett utdrag ur Jostein Gaarders bok *Sofies värld*, vilken även presenteras här då det är en intressant metafor för människors sökande efter livets mening.

En trollkarl drar plötsligt fram en kanin ur en hatt. Obegripligt! Plötsligt finns en kanin som inte fanns för några sekunder sedan. I kaninens päls bor det små kryp som drar sig så långt ut i pälsen som de kan komma. Där står de, i pälsens absoluta utkanter, och försöker förstå vad det egentligen var som hände. Varifrån kom vi? Vad gör vi här? Hur kunde kaninen bli till? Efter ett tag inser de att det har blivit lite kallt där ute, och de drar sig så långt in i pälsen de kan. Där bygger de bon, börjar arbeta, tjänar pengar och bildar familjer. Nu har de inte så mycket tid att tänka över de stora frågorna längre. Men så finns det några kryp som inte riktigt nöjer sig med det trygga livet djupt nere i pälsens mysiga inre. De återvänder till utkanterna. Där står de, längst ut och spanar. Söker en glimt av den store trollkarlens ögon... (*Bok-och-webb* 2006, s.8)

I anslutning till ovanstående citat presenteras ett avsnitt med rubriken *Meningen med livet* där det diskuteras att vissa människor anser att det finns en mening med våra liv medan andra inte anser det. I anslutning till avsnittet finns en uppgift där läsaren uppmanas att diskutera vad som gör just "deras" liv meningsfullt.

Kapitlet tar upp hur människor kan uppfatta livsfrågor på olika sätt utifrån om de är religiösa eller inte. Fokus ligger på vad som ger just ”ditt” liv mening. Vidare presenteras tankar om dessa livsfrågor utifrån fyra olika perspektiv:

Filosofen, som anser att det inte finns någon yttre plan men att det finns mycket som kan skapa mening i själva livet. Att ingå i ett större sammanhang som till exempel en förening eller en kyrka kan ge livet en mening.

Albert Camus, en fransk författare, menar att människans situation är absurd att äta, jobba och sova är lika med meningslöst. Men Camus förklarar att meningen med livet kan lösas genom att vi verkligen förstår hur meningslöst livet är och går in för det med lust och glädje så besegrar vi meningslösheten och blir lyckliga.

Naturvetaren, har en bild av livet som en kamp. Den som har bäst gener och kan fortplanta sig mest är de som överlever. Med detta finns ingen mening eller plan, naturvetaren anser att det finns en stor mening med att leva och få uppleva närhet, vänskap och kärlek.

Prästen (svenska kyrkan), menar att det inte finns en mening som gäller för alla. Likväl som den egna meningen med livet inte heller är densamma under ett helt liv. Tron på sanning, frihet och kärlek ger en känsla av mening och sammanhang.

Vidare diskuteras frågan om det finns någon högre makt, där olika åsikter presenteras utifrån exempelvis, *ateisten*, *agnostikern*, *muslimen*, *den kristne*, osv. Diskussionen förs vidare av inslag från både lärares och elevers uppfattningar i avsnittet.

Kapitlet tar även upp livsfrågor ur ett historiskt perspektiv, det vill säga vad sekulariseringen berodde på och hur dagens mångkulturella samhälle ser ut. En jämförelse har gjorts av hur det religiösa Sverige upplevdes år 1800 med den svenska kyrkan i fokus och kristendomens påverkan på människorna. Medan det religiösa Sverige idag består av många olika religiösa strömmningar, där nya religiösa rörelser och nyandlighet beskrivs kortfattat.

Hur ska man veta vad som är rätt?

Det här är det andra kapitlet som handlar om etik och moral. Kapitlet inleds med ett exempel på en situation, ett etiskt dilemma där läsaren får ta ställning till vad som är rätt eller fel att göra. Dilemmat lyder så här:

Under en lektion såg Ferdos hur Anders stal en mobiltelefon från en klasskamrat. Och det som gör det hela komplicerat är att han såg att hon såg. Efter lektionen gick han fram till Ferdos i korridoren och sa: ”Du håller käft om det här annars...” Ferdos tyckte förstås situationen var väldigt obehaglig. På kvällen låg hon och funderade över vad hon skulle göra. Ferdos känner Anders och vet att hon inte kan vinna någonting

med att prata med honom. Alternativen som återstår är därför att antingen anmäla stölden eller strunta i alltihop. (*Bok-och-webb* 2006, s.134)

I detta kapitel presenteras etik, under rubriken *Etik – att fundera över sin moral*, ska läsaren fundera över sin moral där människans unika förmåga att resonera kring hur man handlar rätt och vad våra handlingar kan leda till beskrivs. Avsnittet handlar om att människan har en fri vilja men att det finns en skillnad mellan den fria viljan och impulserna i människans handlande. I läromedlet presenteras citat från olika kända personer som har med ett etiskt förhållningssätt att göra:

”Vördnad för livet” (Albert Schweitzer)

”Största möjliga lycka åt största möjliga antal” (John Stuart Mill)

”Göra det goda och undvika det onda” (Thomas av Aquino)

”Tillfoga inte andra vad du inte vill att de skall tillfoga dig” (Konfucius)

”Allt vad ni vill att människorna skall göra för er, det skall ni också göra för dem” (ur Jesu Bergspredikan)

”Handla efter den princip som du skulle vilja se upphöjd till allmän lag” (Immanuel Kant)

”Är det rätt för en person i en viss situation att göra något, är detta också rätt för varje annan person som i relevant avseende är lik denne i samma typ av situation” (Richard Hare)

Utifrån det etiska dilemmat som presenterades i början av kapitlet *Hur ska man veta vad som är rätt?* presenteras en beskrivning av tre olika etiska system för diskussion om hur problemet kan lösas.

De etiska systemen är:

Regeletik, där vissa regler/principer aldrig får brytas. Dessa regler är till exempel att inte döda och inte stjäla. Detta är grundregler men som kan variera mellan olika kulturer eller religioner.

Konsekvensetik, betyder att det är vad handlingen leder till som avgör om en handling är bra eller dålig. Det finns inga färdiga regler utan det är upp till var och en att fundera vad dina handlingar leder till. Boken ger tre exempel på frågor som kan ställas vid konsekvensetik: Vilka handlingsalternativ finns?, Vilka kan deras konsekvenser bli? Och handla efter det som ger bästa konsekvens.

Sinnelagsetik, här är det viktigaste att mena väl med sina handlingar. På detta sätt kan ens handlingar aldrig vara dåliga.

Dessa etiska system presenteras i *Bok-och-webb Religionskunskap A* 2006, s.136-137.

Förekomsten av centrala ord

Här redovisas antalet förekomster av följande ord: mening, etik, moral, handling och regler i respektive religion som analyserats. Dessa ord har valts utifrån de två kapitel som redovisades i ovanstående avsnitt. Jag anser att de speglar det tema som handlar om livsfrågor och etiska och moraliska handlingar. Tilläggas ska att de ord som har upptäckts i texten är av den karaktär att de dels står för sig själva eller sammankopplas i något sammanhang. Detta kommer att redovisas i den analys som följer efter denna tabell.

Tabell 1. Förekomsten av utvalda ord i läromedlet *Bok-och-webb Religionskunskap A*.

	Mening	Etik	Moral	Handling	Regler
Kristendomen	3			7	5
Islam				9	10
Hinduism			1	3	1
Buddhism			2	8	7

I tabellen kan vi utläsa att orden *handling* och *regler* förekommer i presentationen av alla fyra religioner. En markant skillnad finns mellan Islam och Hinduism i förekomsten av dessa ord. I tabellen kan också utläsas att ordet *moral* endast förekommer i Hinduism och Buddhism, samt att ordet *mening* endast förekommer inom Kristendomen. Ordet *etik* förekommer inte i någon av religionerna.

Tabellen visar endast hur många gånger ett visst ord förekommer i texten, men det visar inte i vilket sammanhang det nämns eller vad som kan användas och läras från en annan religion. För att få ett tillfredsställande resultat och en bild av detta måste orden sättas in i sitt sammanhang för tolkning och utvärdering. Fokus kommer därmed att ligga på ett tolkningsperspektiv av var i texten orden har hittats och därmed sättas in i sammanhanget för att sedan redovisa om det är möjligt att använda inom etik/moral- och livsfrågeundervisningen. Varje religion redovisas i nedanstående avsnitt var för sig och avslutas med en slutsats.

Analys

I följande avsnitt kommer en analys att göras av de olika världsreligionerna sådana de presenteras i läromedlet *Bok-och-Webb Religionskunskap A*. Analysen utgår från i vilket sammanhang de utvalda orden som redovisats i Tabell 1 förekommer. Analysen utmynnar i en slutsats som visar vilka delar som kan användas inom etik/moral- och livsfrågeundervisningen.

Kristendomen

I kapitlet om kristendomen förekommer ordet mening tre gånger, i de två första sammanhangen står orden för meningslöst och är relaterat till intervjupersoner i boken som anser att utan en tro på något så blir livet meningslöst. Tron är viktig för att få gemenskap med Gud och på så sätt får livet en mening anser de intervjuade personerna i boken. Ordet handling uppstår flera gånger i texten och sammanfattningsvis kan dessa förklaras med hur människor bör handla eller inte handla. Ett centralt inslag i kristendomen är till exempel att inte handla egoistiskt, det vill säga att ett rätt handlande betyder att göra det man kan för människorna utan att räkna med att få något tillbaka. Detta enligt kristen tro, att Gud har av kärlek gjort allt för människorna utan att kräva någonting i gengäld.

De ord som påträffades i texten innefattande regler relateras dels till en intervjuperson som anser att det måste finnas vissa gränser i livet för människorna som ett rättesnöre för att inte bli vilsen. En mer hårdragen regel kan uppfattas vara den tolkning som har gjorts av de tio budorden. Dessa uppfattas som en uppmaning att följa för ett rätt handlade. Nedan presenteras ett citat av Jesu tolkning av de judiska budorden för hur man bör leva:

Ur Bergspredikan:

Ni har hört att det blev sagt: Öga för öga och tand för tand. Men jag säger er: Värj er inte mot det onda. Nej om någon slår dig på högra kinden, så vänd också den andra till honom. Om någon vill processa med dig för att få din skjorta, så ge honom din mantel också. Om någon vill tvinga dig att följa en mil i hans tjänst, så gå två mil med honom. Ge åt den som ber dig, och vänd inte ryggen åt den som vill låna av dig. Ni har hört att det blev sagt: Du skall älska din nästa och hata din fiende. Men jag säger er: Älska era fiender och be för dem som förföljer er. (*Bok-och-webb*, s. 39)

Slutsats:

Inom Kristendomen kan svar på existentiella frågor erhållas om exempelvis livsfrågor som meningen med livet, död och frälsning, genom att finna gemenskapen med Gud.

Kristendomens Gud är en personlig Gud, vilket leder till en större mening med livet anser de intervjuade personerna i läromedlet. Inom denna religion är det också vanligt med den uppfattningen att vi människor kan hitta det gudomliga inom oss själva.

Ord som etik eller moral används inte här i läromedlets text men man kan finna olika handlingar som symboliserar ett etiskt och moraliskt tänkande. Till exempel baseras en stor del av den kristna läran på att hjälpa andra människor och att inte tänka egoistiskt. De regler som är relevanta att diskutera är att det går att utvinna vissa moraliska tankar utifrån budorden som kan praktiseras i det vardagliga livet. Budorden är skrivna i liknelser och kan vara svåra att tolka, men det som skulle vara relevant i den här diskussionen är till exempel, ”vänd andra kinden till”, ”ge åt den som ber dig” och ”älska era fiender”. Dessa budord kan tolkas som etiska och moraliska handlingar som därför kan vara relevant material för undervisning inom etik och moral. För övrigt stämmer de överens med den värdegrund som vår skola och samhälle vilar på som presenteras i bakgrundsavsnittet i det här arbetet.

Islam

Inom islam är uppfattningen att tro och handling hänger ihop. Det handlar mycket om handling och uppförande. En grundtanke inom islam är att ens kärlek till religionen och sina medmänniskor uttrycks i handling. Tack vare den fria viljan som människan har fått kan hon välja att handla gott eller att handla ont. Detta har betydelse för livsfrågor som till exempel vad som händer efter döden. En sammanfattning av ordet handling i den här texten kan göras genom denna religions fem pelare som är följande:

Trosbekännelsen, det finns ingen Gud utom Allah och Muhammed är hans profet.

Bönen, genom bönen påminns en troende om sina uppgifter i livet. Bönen sker fem gånger om dagen.

Den religiösa betalningen, betyder att varje år ska en muslim ge en del av sina tillgångar till andra behövande människor.

Fastan, inom islam sker fastan under en månad varje år som kallas ramadan.

Vallfärden, varje muslim förväntas genomföra en vallfärd till Mekka en gång i livet.

Genom att följa dessa pelare anser en muslim att det fungerar som ett stöd i deras vardag som påminner dem om Gud och hjälper dem att leva rätt.

Ordet regler förekommer tio gånger i texten och sammanfattningsvis kan de förklaras med att muslimer menar att människor har fått vissa lagar från Gud för att kunna leva ett rätt liv enligt islams filosofi. Dessa regler finns skrivna i islams heliga skrift koranen.

Slutsats:

Det ord som dominerar inom islam är regler. Jag uppfattar det som att det är något mer strikta regler inom islam än inom till exempel kristendomen. För övrigt är dessa två religioner ganska lika i syftet om att ge svar på existentiella frågor. Det finns budskap som kan ge svar på livsfrågor som till exempel tron på en enda Gud och att människan efter döden kommer att ställas till svars för de handlingar man gjort. Det som är utmärkande för islam är att Gud förstås som en opersonlig Gud, det vill säga att Gud är större och kan aldrig jämföras med oss människor. Jag tolkar det som att det finns färdiga regler inom islam som talar om hur och vad som är rätt och fel. Det som framgår i det här islamkapitlet som skulle kunna vara användbart inom etik och moral förutom att handla gott är pelare nummer tre som nämns ovan; Den religiösa betalningen, vilket betyder att varje år ska en muslim ge en del av sina tillgångar till andra behövande människor. Eftersom islam utgår ifrån många färdiga regler när det gäller mycket i en troendes liv så tolkar jag det som att det svårt att de ska kunna överensstämma med den värdegrund som skolan vilar på.

Hinduism

I det här kapitlet förekommer ordet moral en gång i sammanhanget med ”moralisk orenhet. Där framgår av texten att en hindu kan besöka heliga platser för att bli renad från eventuella fel som begåtts. Inom hinduism talas det om rent och orent, vilket inom begrepp som handling betyder exempelvis att ha ett rent sinne. Till skillnad från kristendom och islam som uppfattar livet och tiden vi lever här som linjärt tror en hindu att tiden istället går runt, så kallat, cirkulärt. Det betyder att allting ingår i ett kretslopp. Ett exempel på detta är reinkarnation, det vill säga att när en människa dör lever själen vidare och återföds i en ny kropp. Ordet handling förekommer tre gånger i texten och sammankopplas med ordet karma som just betyder handling. God karma kan översättas med att leva och tänka ett osjälviskt liv. En intervjuperson i läromedlet säger: ”Allt vi gör får konsekvenser. Gör vi något bra brukar det leda till något gott i det här livet eller nästa. Och tvärtom, det onda vi gör leder förr eller senare till att vi själva också drabbas negativt av det.” (*Bok-och-webb*, s.74)

Det ord som förknippas med regel i den här texten är lag och närmare bestämt ”karmalag” som här kan översättas med, det beror på hur du sköter dig i detta liv hur ditt nästa liv kommer att se ut. En uppgift i boken är att tolka ett citat från vedaskrifterna⁵, som lyder:

”Din nästa är du själv i en annan form. När du ser en annan människa ser du dig själv i spegeln.” (*Bok-och-webb* 2006, s.85)

Slutsats:

Inom denna religion kan upptäckas nya perspektiv på svar och funderingar gällande livsfrågor genom dess tro på reinkarnation. I anslutning till denna uppfattning blir en människas handlingar och moraliska tänkande mycket viktigt. Detta på grund av att konsekvenserna av ens handlande påverkar vårt nästa liv. Det som kan användas inom etik/moral momentet kan vara just det moraliska tänkandet och handlingar som förespråkas inom hinduismen. Med hänvisning till det citat som presenterades ovan ”... din nästa är du själv i en annan form...”, anser jag är en bra liknelse på hur man bör se på sig själv och andra människor runt omkring oss. Jag vill påstå att det här speglar vad läroplanen nämner om ”...alla människors lika värde jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta...” (*Lpf94*).

Buddhism

Moral förekommer två gånger i texten och hänvisar till att det är viktigt att vara ”moralisk” som det uttrycks i läromedlet. Det innebär att göra rätt gärning och att ha rätt tankar enligt, vad en buddhist kallar, den åttafaldiga vägen. Där ingår bland annat:

- rätt beslut eller inställning
- rätt gärning eller handling
- rätt tänkande

Dessa är endast rådgivande regler som symboliserar ett hjul med de olika livsriktningarna på, vilka har med ett etiskt och ett moraliskt förhållningssätt att göra. I likhet med hinduismen uppfattar en buddhist livet som ett kretslopp. En intervjuperson i boken menar att allting som vi gör en gång kommer tillbaka till oss. Ordet handling sker i sammanhang av att våra handlingar påverkar nästa liv. Det finns i likhet med hinduismen även inom denna religion en tro på återfödelse och att goda respektive onda handlingar påverkar vilken nivå man återföds på.

⁵ Vedaskrifterna, Vedatexterna, de texter som uttrycker den vediska religionen. (Källa: Nationalencyklopedin. 2007-10-31).

Tidigt i texten påpekas också regler, eller principer, som buddhisterna föredrar att kalla dem.

De fem principerna som varje troende bör följa är:

- att inte döda
- att inte stjäla
- att inte vara otrogen
- att inte ljuga
- att inte dricka alkohol

Slutsats:

Buddhismen handlar mycket om ett moraliskt handlande och det finns några faktorer som skulle kunna användas inom etik/moral momentet i undervisningen. De regler, eller principer som buddhisterna väljer att kalla dem, är inte helt strikta regler. Dessa är mer som rådgivande regler som en troende bör följa. Det finns stora likheter mellan kristendomens budord och buddhismens fem principer, vilket bidrar till att dessa kan vara användbara inom etik/moral undervisningen. Inom buddhismens åttafaldiga väg kan till exempel inriktningarna ”rätt gärning/handling” och ”rätt tänkande” upptäckas som ett bidrag till ett mer etiskt och moraliskt beteende att fundera över.

Sammanfattning

I tabellen nedan redovisas bidrag utifrån de analyserade religionerna av vad som kan användas i undervisningen i etik och moral.

Tabell 2. Sammanställning av de olika världsreligionernas bidrag

Kristendomen	Handlingar som symboliserar ett etiskt och moraliskt handlande: att hjälpa andra människor. Moraliska tankar utifrån budorden: ”vänd andra kinden till”, ”ge åt den som ber dig” och ”älska era fiender”.
Islam	Färdiga regler som talar om vad som är rätt eller fel. Etisk och moralisk handling: den religiösa betalningen utifrån ”de fem pelarna”.
Hinduism	Moraliska tankar och handlingar: ”din nästa är du själv i en annan form” som speglar alla människors lika värde.
Buddhism	Rådgivande regler utifrån buddhismens fem principer. Etiskt och moraliskt förhållningssätt utifrån den åttafaldiga vägen: ”rätt handlande” och ”rätt tänkande”.

4. Diskussion

Syftet med denna studie är att undersöka ett läromedel i religionskunskap med avseende på hur momentet etik och moral kan hämta delar från de olika världsreligionernas ideér och föreställningar. Undersökning sker utifrån vad gymnasiets kursplan i religionskunskap uttrycker om momentet samt vad som nämns i läroplanen (*Lpf94*) om etiska förhållningssätt. De frågor som behandlas är vad gymnasiets kursplan i religionskunskap uttrycker om momentet etik/moral och livsfrågor, hur det presenteras i läromedlet samt vilka delar inom de olika världsreligionerna går att finna som stoff i undervisningen i etik/moral och livsfrågor. Den metod som används i den här undersökningen är en innehållsanalys som har både kvantitativa och kvalitativa inslag. Enligt Bergström&Boréus (2005) betyder det att först kvantifiera innehållet utifrån i förväg bestämda kategorier och i det här fallet har det inneburit ord som till exempel, mening, etik, och moral. Den kvalitativa delen i en innehållsanalys baseras på den tolkning som görs av de funna orden i texten. Jag valde att i min undersökning förhålla mig till den hermeneutiska teorin. Hermeneutik handlar, enligt Bergström&Boréus om att tolkningen sker utifrån texten som helhet för att sedan utgå från delarna. I det här fallet är det de utvalda orden som är delarna, vilka har tolkats i sitt sammanhang för att sedan sättas in i ett större perspektiv, det vill säga textens helhet för att få ett tillfredsställande resultat.

Idagens samhälle krävs en bredare kunskap inte bara om religioner och olika livsåskådningar utan också att lära av/från olika traditioner och religioner. Kanske har det alltid funnits ett intresse för existentiella frågor, men att det nu på senare tid finns mer utrymme för sådana diskussioner i skolan. Jag syftar på att det finns en antydning i styrdokumentet att religionsundervisningen ska utgå från till exempel elevers livsfrågor. Ur kursplanen för gymnasiets religionskunskap A, kan exempelvis nämnas, hur religion och livsåskådning kan ta sig uttryck i människors handlande. Ytterligare exempel är att kunna relatera religioners uttrycksformer till vardagliga problemsituationer och att kunna ta ställning till vad som befrämjar eller strider mot grundläggande värden i samhället.

Utifrån de mål som beskrivs i gymnasiets kursplan för religionskunskap går att utläsa att livsfrågor och ett etiskt och moraliskt förhållningssätt är viktiga moment inom undervisningen. I dagens mångkulturella samhälle anser jag att det är viktigt att det finns någon slags gemensam värdegrund att luta sig mot då det gäller etiska och moraliska värderingar. Jag menar att det måste finnas utrymmen för människor med olika religioner eller livsåskådning att ha gemensamma tankar och värderingar då det gäller etik och moral.

Denna gemensamma värdegrund kan uppnås, anser jag, genom att i religionsundervisningen få en större kunskap och förståelse om de olika världsreligionerna.

Med hänvisning till det som Svingby (1985) menar med ”nyttig kunskap”, relaterar jag till vikten av att tillgodose ungdomars behov av livsfrågor samt att få en gemensam värdegrund i deras etiska och moraliska förhållningssätt i samhället oberoende om de tillhör en religion eller inte. Härenstam (2000) nämner att oavsett bakgrund ska det gå att förmedla en så kallad livsvisdom inom religionsundervisningen som leder fram till en personlig livshållning. På detta sätt kan elever få möjlighet att komma till insikt om att lära av/från de olika traditionerna för att använda i vårt dagliga liv.

I dagens religionsundervisning är livsfrågeprofilen förstärkt jämfört med vad det har varit tidigare och undervisningen har mer av elevinflytande, vilket ställer större krav på läraren. Eriksson (1999) menar att det krävs mer än bara ett kunskapsförmedlande, för att eleverna ska känna sig motiverade. Genom att elever får mer inflytande och att undervisningens utgångspunkt blir elevernas behov, erfarenheter och tänkande, bidrar det till ett ökat intresse och kunskap i ämnet.

Utifrån elevernas behov har jag som lärare att ta ställning till frågan om vilket innehåll som ska väljas till undervisningen. En lärare måste alltid göra ett didaktiskt val. I min undersökning har jag kommit fram till flera intressanta delar från de olika världsreligionerna att använda i religionsundervisningen med utgångspunkt i etik och moral. Genom att i undervisningen utgå från det som berör eleverna, till exempel deras livsfrågor och människosyn samt att de får ta del av de olika religionernas människosyn och handlande människor emellan, tror jag bidrar till en känsla av att lära sig något meningsfullt och nyttigt att ta med sig i livet.

I det analyserade läromedlet *Bok-och-webb Religionskunskap A* (2006) redovisas momentet etik/moral och livsfrågor utifrån två kapitel som handlar om meningen med livet och vad som är rätt eller fel. I det första kapitlet har man använt sig av ett citat från en bok som illustrerar människors sökande efter meningen med livet. Vidare diskuteras just livets mening utifrån både religiösa och icke-religiösa perspektiv. Det positiva med det menar jag är att det annars kan uppstå missförstånd som att det endast går att finna en mening med livet om man tillhör en religion. Det andra kapitlet som fokuserar på etik och moral, presenterar inledningsvis ett etiskt dilemma som skulle kunna vara taget ut verkliga livet. Detta gör att eleverna kan känna igen sig i situationen och lättare relatera till regler eller eget värderande i den frågan.

Vidare presenteras de olika etiska principerna, regeletik, konsekvensetik och sinnelagsetik. Utifrån dessa är uppgiften att försöka lösa det inledande etiska dilemman.

I min analys av vad som finns att använda inom etik och moral från de olika religionerna upptäcktes en hel del. Jag uppfattar det som att det finns en stor gemensamhet då det handlar om att handla rätt eller fel oavsett om det är fasta regler eller råd som ges. Inom samtliga religioner uppfattar jag att det uppstår konsekvenser av mitt handlande när det gäller rätt eller fel och som har betydelse för vårt liv här och nu och i vissa fall även i ett nästa liv. Utifrån detta uppstår också olika aspekter på hur livsfrågor kan bemötas utifrån de olika religionerna. Jag skulle vilja påstå att det inom samtliga religioner kan upptäckas svar på livsfrågor som exempelvis, meningen med livet. Inom kristendomen och islam som för övrigt har samma grund kan frågor som mening med liv, död och frälsning besvaras. Inom hinduism och buddhism, å andra sidan, upptäcks andra perspektiv på meningen med livet. Jag syftar då på att med en tro på reinkarnation följer ett viktigt uppdrag i det egna handlandet för att återfödas till ett så bra nästa liv som möjligt.

Utifrån denna läromedelsanalys har jag kommit fram till att det finns många delar att hämta från de olika religionerna att använda inom momentet etik/moral och livsfrågor. Dessa stämmer överens med den värdegrund som skolan och vårt samhälle vilar på, detta enligt vad som nämns i läroplanen och kursplanen. Genom att utgå från elevers livsfrågor och värderingar i undervisningen kan dessa delar från de olika religionerna bidra till att eleverna kan relatera till sin eventuellt egna religion eller livsåskådning. Detta kan leda till att det föds en större insikt och förståelse för både sig själva och andra.

Min slutsats av den här undersökningen är att det i dagens mångkulturella samhälle och framförallt i skolans undervisning bör fokuseras mer på de likheter som finns mellan olika kulturer och traditioner istället för skillnaderna. På detta sätt kan eleverna upptäcka att vi kanske har fler likheter än skillnader i våra värderingar och en eventuell vi-och-dom känsla kan försvinna. Som lärare har vi en viktig uppgift att på detta sätt möjliggöra att en trygghet skapas för alla i skolan och för en gemensam värdegrund oavsett vilken religion eller kultur du tillhör. Jag tror också att genom att inte bara lära *om* varandras religioner utan också *av/från* varandras religioner så leder det till ett lärande för livet, en nyttig kunskap där grunden är att få en ökad förståelse för varandra.

5. Referenser

Källor:

Heaver, S. (Red.) (2006). *Bok-och-Webb Religionskunskap A*. Göteborg.

Kursplan för religionskunskap A. Stockholm: Skolverket.

Läroplan för de frivilliga skolformerna, (Lpf94). Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Litteratur:

Almén, E., Furenhed, R. & Hartman, S.G. (2000). Livstolkning och värdegrund. Att undervisa om religion, livsfrågor och etik. *Skapande vetande nr 37*. Linköping: Linköpings universitet.

Bergström, G. & Boréus, K. (2005). *Textens mening och makt, metodbok i samhällsvetenskaplig text-och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Bryman, A. (2002). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber ekonomi.

Eriksson, K. (1999). *På spaning efter livets mening. Om livsfrågor och livsåskådning hos äldre grundskoleelever i en undervisningsmiljö som befrämjar kunskapande*. Malmö: Institutionen för pedagogik, Lärarhögskolan i Malmö.

Fetterman, D.M. (1988). *Qualitative Approaches to Evaluation in Education. The Silent Scientific Revolution. I: Härenstam, K. (1993). Skolboks-islam. Analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap. Göteborg studies in educational sciences, 93. Göteborg: Acta Universitatis Gothenburgensis.*

Fisher, M. (1980). *Iran: from religious Dispute to Revolution*. Harvard University Press. I: Härenstam, K. (1993). *Skolboks-islam. Analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap. Göteborg studies in educational sciences, 93. Göteborg: Acta Universitatis Gothenburgensis.*

Henrikssen, J-O & Vetlesen, A J.(2001). *Etik i samarbete med människor. 2:a upplagan*. Lund: Studentlitteratur.

Härenstam, K.(1993). *Skolboks-islam. Analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap. Göteborg studies in educational sciences, 93. Göteborg : Acta Universitatis Gothoburgensis.*

Härenstam, K. (2000). *Kan du höra vindhästen? Religionsdidaktik – om konsten att välja kunskap*. Lund: Studentlitteratur.

Kleberg, C-J. (2005). *Humanistisk livssyn. I: Franck,O. (red.) (2005). Om det som djupast angår, tro och identitet: förankring och förändring. Föreningen Lärare i religionskunskap Årsbok, årgång 37. Lomma: Föreningen Lärare i religionskunskap.*

- Sigurdsson, O. (2002). *Den goda skolan. Om etik, läroplaner och skolans värdegrund*. Lund: Studentlitteratur.
- Sjöström, U. (1994). *Hermeneutik – att tolka utsagor och handlingar*. I: Starrin, B. & Svensson, P-G. (1994). *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund. Studentlitteratur.
- Svingby, G.(1985). *Sätt kunskapen i centrum*. Stockholm: Liber utbildningsförlaget.
- Tworuschka, U. (1986). *Analyse der evangelischen Religionsbücher zum Thema Islam*. Braunschweig. I: Härenstam, K. (1993). *Skolboks-islam. Analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap*. *Göteborg studies in educational sciences*, 93. Göteborg: Acta Universitatis Gothenburgensis.